

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.377>
УДК 94(510):327.5

Олександр Горобець

аспірант

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: alexhorobetz@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3155-0318>

АРКТИЧНА ПОЛІТИКА КНР: ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ (1990-ті – 2020-ті рр.)

У статті проаналізовано еволюцію арктичної політики Китаю, яка за три десятиліття розширилась від окремих полярних наукових досліджень до статусу країни-спостерігача в Арктичній раді та наявності державної арктичної стратегії. КНР та РФ налагодили взаємовигідне співробітництво в Арктичному регіоні в таких умовах, коли за багатьма напрямками присутні принципові протиріччя між країнами.

Захід не мав довготермінової стратегії, здатної зреагувати на сучасні виклики безпеки, зокрема в Арктичному регіоні. Коли у 2007–2008 роках Росія вдалась до спроб повернути собі втрачені позиції на світовій арені, Китай ставав все впливовішим гравцем у світі. Якщо до цього Арктика десятки років була за межами ліній суперництва, питання Крайньої Півночі, як арени військової конкуренції, почало посідати перші місця.

Окремий аспект – швидка мілітаризація Арктичного регіону після 2014 року, насамперед, через зміни в російській військовій стратегії, яка поширюється на Північ. Це призвело до напружених відносин між Сполученими Штатами та Росією. Китай поки не вдавався до розширення своєї військової потуги на Арктику. Тому військовим методам протиставляється китайська політика впливу в інфраструктурній та економічній сферах, а також оцінюється їх ефективність.

У статті здійснено аналіз перспектив Північного морського шляху стати міжнародною морською транспортною артерією в умовах, коли РФ з 2014 року переправила значні військові ресурси в Арктику, зокрема для закріплення за собою прав на контроль Північного морського шляху.

Ключові слова: Арктичний регіон, Китай, Росія, США, арктична стратегія, Арктична рада, мілітаризація.

Oleksandr Horobets

Postgraduate Student

Institute of History of Ukraine

the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: alexhorobetz@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3155-0318>

CHINA'S ARCTIC POLICY: CHALLENGES TO REGIONAL SECURITY (1990s – 2020s)

The article analyzes the evolution of China's Arctic policy, which has expanded over three decades from individual polar research to observer status in the Arctic Council and the existence of a state Arctic strategy. China and Russia have established mutually beneficial cooperation in the Arctic region in such conditions, when in many areas there are fundamental contradictions between the countries.

The West did not have a long-term strategy capable of responding to current security challenges, including in the Arctic. When Russia tried to regain lost positions on the world stage in 2007-2008, China became an increasingly influential player in the world. If before the Arctic had been outside the lines of rivalry for decades, the question of the Far North as an arena of military competition began to take first place.

China has become a long-term threat to both the United States and Russia. In previous years, with the help of the China, Moscow had the opportunity to receive the necessary investments and technologies for large-scale Arctic projects. The more Beijing attempts to establish itself as an influential player in the Arctic, the more the threat to other Arctic countries will grow.

The Russian Federation has positioned itself as a leader in the region. The country's policy was aimed at strengthening this status through regional control and expansion of the military presence. This led to a response from the United States and NATO countries. In Russia it was assessed as a threat.

The question arises as to what the strategy of the United States should be, and whether it will be possible to resist the costly arms race. If not, then the competition will be concentrated in the political and economic spheres.

A particular aspect is the rapid militarization of the Arctic region after 2014, primarily due to changes in Russia's military strategy, which extends to the North. This has led to the tensions between the United States and Russia. China has not yet resorted to expand its military power in the Arctic. China's policy of economic and infrastructural influence is opposed to military methods. The effectiveness of Chinese non-military methods of influence is assessed.

The article analyzes the prospects of the Northern Sea Route to become an international maritime transport artery at the time when the Russian Federation since 2014 has transferred significant military resources to the Arctic, including to secure the right to control the Northern Sea Route.

Keywords: *Arctic region, China, Russia, USA, arctic strategy, Arctic council, militarization.*

У промові 1987 р. у Мурманську генеральний секретар ЦК КПРС СРСР М. Горбачов закликав до мирних відносин для послаблення стратегічної напруженості в Арктиці. У 1996 році створено Арктичну раду, саме для розв'язання широкого кола проблем регіону¹. До основоположного документа організації не було включено питання безпеки. З одного боку, це повинно було зберегти співробітництво в Арктиці в разі конфліктів чи охолодження відносин між цими країнами в інших регіонах світу. Вирішення ж безпекових питань стосовно Арктики було винесено з порядку денного, тому спочатку в рамках цієї організації вдавалася співпраця та спільне розв'язання проблем.

Співробітництво не виходило за межі Арктичного регіону, але з 2014 року, при охолодженні відносин між РФ та США, почалися зміни. Питанням часу було те, коли на діалог між членами та країнами-спостерігачами Арктичної ради почнуть впливати і проблеми безпеки та оборони. Якщо після анексії Криму Росією та погіршення відносин між Заходом і РФ у 2014 році члени Арктичної ради продовжували співпрацювати з Росією з арктичних питань, поступово впевненість у можливості такої безсимптомної роботи згасала. Зокрема, США та РФ лише утвердились у тому, що розглядають Арктику як стратегічно важливий регіон. До цього додалось зосередження уваги на Арктиці з боку неарктичних держав, насамперед Китаю. Такий набір чинників не віддаляв Арктичний регіон від конфліктів. Навпаки, Північ ставала актуальнішою в міжнародних відносинах. З тією поправкою, що при збереженні складних кліматичних умов поки не розпочалась конкуренція за видобуток природних ресурсів та контроль над арктичними шляхами.

Безповоротне повернення військової компоненти в Арктичний регіон розпочалось заздалегідь. Із 2014 року стартувало одночасне відновлення військових баз та аеродромів, покинутих після розпаду СРСР. Зросла кількість перехоплень поблизу кордонів інших арктичних країн російських літаків та субмарин. Своєю чергою, в російських ЗМІ у 2019 році повідомлялось про розробки систем радіоелектронної боротьби для глушіння іноземних літаків, безпілотників та кораблів у Арктиці. Випробування таких систем призводило до втрати GPS сигналу бортами цивільної авіації. У 2018 році в повітряному просторі Норвегії, поблизу з кордоном РФ, пілоти стикалися з втратою GPS сигналу. В Управлінні цивільної авіації

Норвегії заявили, що це могло бути пов'язано з проведенням військових навчань за межами країни². У 2018 році саме відбувалися російські військові навчання «Восток-2018», і на цей період припало випробування нових систем радіоелектронної боротьби «Мурманск-БН» та «Красуха», здатних глушити супутниковий зв'язок та GPS-навігацію вздовж Північного морського шляху.

Для РФ військовий фактор був необхідним в Арктиці, щоби забезпечити контроль над Північним морським шляхом, унеможливити присутність поблизу російських кордонів інших країн, а також використовувати військову міць як додатковий аргумент після розгляду заявок РФ по розширенню кордонів континентального шельфу в Арктиці. Спектр інтересів Москви на Півночі призвів до масштабної розбудови військової інфраструктури в Арктиці. Було відновлено покинуті військові об'єкти часів «холодної війни». Нове «похолодання» в Арктиці розпочалось із Мюнхенської промови В. Путіна у 2007 році. Тоді Кремлем були переглянуті принципи міжнародних та міждержавних відносин, що сформувались після розпаду СРСР. Це стосується обґрунтування В. Путіним неможливості існування однополярної моделі світу й відповідної претензії на роль Росії як «наддержави з її тисячолітньою історією». Російським президентом було доведено сигнал, що міжнародним правом можливо нехтувати. Такий погляд пояснювався тим, що нібито Сполучені Штати вже переступили свої національні інтереси в економічній, політичній, гуманітарній сферах, і нав'язують свою волю іншим країнам. Як доповнення до цього, В. Путін висловлював невдоволення процесом розширення НАТО, зокрема до російських кордонів. Такий російський новий світогляд вагому роль відводив наявності постійних загроз по всьому периметру кордонів, на які необхідно відповідно реагувати³. Відтоді найкритичнішими, з погляду російського керівництва, напрямками розширення НАТО були регіони Східної Європи, Чорного моря та Арктики. Саме на цих ділянках почала концентруватись російська мілітаризація та масштабні військові навчання.

Російські інтереси є різними в дотичних до її кордонів регіонах. Оскільки у Східній Європі РФ розцінює розширення НАТО як потенційну загрозу безпеці⁴, Москва прагне спрямувати свій вплив на ці країни. В Арктиці Росія діяла з 90-х роках ХХ ст. здебільшого конструктивно. Постійне нарощування рівня мілітаризації регіону почалось від 2014 року. Для визнання своїх регіональних інтересів та забезпечення гарантії суверенітету над важливими територіями в Арктиці РФ налагоджує взаємодію через спроби розробки двосторонніх та багатосторонніх майданчиків для співробітництва, як-от Арктична рада, Євразійський Союз, Баренц-Євро-Арктична рада та ін. На південному сході РФ стикається зі зростаючою конкуренцією Китаю, яка поширюється на Арктичний регіон⁵.

Бачення країнами Заходу загроз із боку РФ у Східній Європі та в Арктиці були значною мірою переосмислено після доповіді в лютому 2013 року начальника Генштабу Збройних сил РФ Валерія Герасимова перед Академією військових наук про гібридні війни та публікації тез цієї доповіді у статті «Цінність науки у передбаченні» на сторінках видання «Військово-промисловий кур'єр» 26 лютого 2013 року. Згодом експертами концепція В. Герасимова була об'єднана під однією назвою «Доктрина Герасимова»⁶. У концепції перераховано плани російського оперативного мистецтва та нешаблонних дій. Кожна війна розглядається як унікальний випадок, що вимагає застосування певної логіки. Якщо на Донбасі та в Сирії Росією було застосовано нелінійні бойові дії, то анексія Криму стала звичайною воєнною операцією.

У цьому контексті російськими військовими розроблено відповідні сценарії для проведення операцій у Арктичному регіоні. До одного тижня може знадобитись для розгортання декількох батальйонів. Для повномасштабних традиційних воєнних операцій російській армії знадобиться термін у 30-40 діб, із залученням сил спеціальних операцій. Згодом російське командування передбачає до 30 діб звичайних наступальних операцій для остаточного отримання контролю над територією. Для забезпечення можливості проведення таких операцій РФ налагоджує відповідну інфраструктуру на північних кордонах⁷.

Від 2008 року, з початком реформи російських збройних сил було розроблено набір наступальних засобів, необхідних, згідно з баченням керівництва РФ, для відстоювання інтересів країни на міжнародній арені. Хоча сама реформа на багатьох рівнях має недоліки й чимало незавершених напрямків, як-от впровадження в рамках модернізації універсальної бойової платформи «Армата», відбулася значна модернізація та розширення районів використання засобів протиповітряної оборони, радіоелектронної боротьби, артилерійських та інженерних систем. За російською доктриною було сформовано алгоритм дій у обмеженому географічному просторі, який містить загрозу арктичним територіям, що вважаються спірними чи такими, де Москва прагне закріпити свій вплив. Цей алгоритм складається з розвідки для ідентифікації супротивника, застосування засобів радіоелектронної боротьби для блокування зв'язку, порушення логістики супротивника за допомогою сил спеціальних операцій, застосування масованого вогню та бронетехніки для захоплення та закріплення на ключовій місцевості, щоб її неможливо було повернути. Неготовність чи неоперативність інших арктичних країн у застосуванні сили в такому вірогідному конфлікті несе загрозу втрати територій за російським сценарієм⁸.

На такі зміни в теорії застосування російських збройних сил від 2007 року та активізацію військової розбудови в Арктиці від 2014 року почали реагувати США та їх союзники по НАТО. У 2018 році відновлено спроможності

Другого флоту ВМС США, у зоні відповідальності якого – проведення операцій у Північній Атлантиці та Арктиці. Раніше цей флот діяв з 1959 по 2011 роки. Його відродження вказувало на зміну пріоритетів у стратегії США – від Близького Сходу до зростаючої конкуренції з Китаєм та Росією. До цього додалось відновлення раніше покинутих американськими військами об'єктів у Гренландії та Ісландії. В Ісландії це авіабаза Кеблавік, відновлена для здійснення спостережень за підвищенням російської глибоководної активності у Північній Атлантиці. Зросло значення і стратегічного військового форпосту США у Гренландії – авіабази Туле, яка є ключовим елементом раннього попередження у разі загрози ядерного удару та є важливим логістичним центром для здійснення патрулювань та інших операцій на Півночі ⁹.

Особливу увагу у Вашингтоні викликає фокус РФ на Північний морський шлях. У 2019 році тодішній Держсекретар США Майк Помпео під час виступу на засіданні Арктичної ради у Рованіємі охарактеризував російські претензії на Північний морський шлях та суверенітет Канади над Північно-Західним проходом нелегітимними, оскільки ці шляхи мають бути міжнародними. Активізація арктичної політики Китаю була названа ще однією безпековою загрозою в регіоні, зокрема, в науковій та економічній сферах. Не виключено, що цей підхід буде схожий на дії, до яких вдається Пекін у Південно-Китайському морі. Наукові інтереси КНР також можуть бути підґрунтям для агресивнішого розширення економічних інтересів, які, неодмінно, залучатимуть і елементи військової присутності, включно з субмаринами ¹⁰.

Для США відсутність відкритих конфліктів із РФ та Китаєм у Арктиці в попередні роки не може бути задовільним чинником, адже небезпека для НАТО чи союзників може виникнути раптово. Це вимагатиме залучення військової сили. Додаткову проблему створюють довготривалі економічні зв'язки між КНР та іншими арктичними країнами (і країнами Північної Європи), зацікавленими в китайських інвестиціях. Проте китайська арктична політика лише набирає обертів, і поки за економічними бенефітами не помітно економічних загроз.

Китай привернув увагу світової спільноти до Арктики як до ще одного регіону, в якому країна має свої інтереси, із публікацією у 2018 році урядом КНР «Білої книги щодо Арктичної політики Китаю». У документі окреслено основні напрямки китайської державної політики в Арктичному регіоні. Також у «Білій книзі» закладено основи для нарощування наукових досліджень, закріплення Китаю в Арктиці та розвитку морських шляхів ¹¹.

У 2013 році КНР отримала статус спостерігача в Арктичній раді, що вказувало на великі очікування країни та її зростаючу роль у арктичних проєктах. У Пекіні обґрунтовують свій інтерес до Арктики тим, що їхня наукова діяльність у регіоні розпочалась 90 років тому. Проте формування інтересу

до Арктики в рамках китайської зовнішньої політики припадає на 90-і роки ХХ ст. У 1925 році Китай ратифікував Договір про Шпіцберген, за яким китайські громадяни та компанії отримали право доступу на архіпелаг для занять будь-яким видом морської, промислової, гірничодобувної чи торговельної діяльності. Лише за понад 60 років цей регіон стає цікавим для проведення наукових досліджень. У 1989 році створено науково-дослідну установу «Інститут полярних досліджень КНР», який забезпечив функціонування дослідних станцій у Арктиці, роботу науково-дослідного судна «Сніжний дракон» та полярних експедицій. У 1995 році група вчених та журналістів вирушили на Північний полюс у рамках першої китайської експедиції на Північ¹². Прослідковується еволюція інтересу Китаю до Арктики від науково-дослідного вивчення в середині 1980-х років до систематичного дослідження в 2000-х роках та переходу до бачення Арктичного регіону в контексті сучасної геополітичної стратегії Китаю, – політичних, комерційних і військових наслідків її освоєння¹³.

У 2013 році закладено основу для китайської науково-дослідної кооперації. До створеного в Шанхаї Китайсько-північноєвропейського центру арктичних досліджень приєдналися вчені з 10 дослідних закладів: Інституту ім. Фрїтьофа Нансена (Норвегія), норвезького Полярного інституту, Арктичного центру у Рованіємі (Фінляндія), Швецького Секретаріату полярних досліджень, ісландського Науково-дослідного центру та Північного інституту азійських досліджень (Данія), Центру полярних та океанічних досліджень Університету Тонжі (Китай), науково-дослідного інституту полярного права та політики Океанологічного університету Китаю, Інституту міжнародних досліджень (Китай), Відділу стратегічних досліджень Полярного науково-дослідного інституту Китаю. Єдина дослідна платформа була створена для вивчення кліматичних змін на Північному полюсі, арктичних ресурсів, пароплавства та економічного співробітництва¹⁴. Окрім відкриття у 2013 році Полярним інститутом Китаю наукової станції «Хуанхе» на Шпіцбергені, Пекіном на постійній основі здійснюється організація низки спільних наукових проєктів з арктичними країнами для спостережень.

Китай почав докладати зусиль для розвитку проєкту Полярного Шовкового шляху. Арктичний морський шлях розглядається китайськими науковцями як можливий каталізатор відродження Північно-Східного Китаю, виробництва та інфраструктура якого увійдуть в ланку постачання товарів до Європи. З морського порту Далянь кораблі з товарами в Роттердам дійдуть на 9 днів швидше через Північний морський шлях, ніж за традиційним маршрутом через Малаккську протоку та Суецький канал¹⁵.

У 2017 році маршрути в Арктичному регіоні було включено до ініціативи «Пояс і шлях», як ще один економічний коридор через Північний Льодовитий океан до Європи. Китайський шлях через Північ передбачає необхідність

використання інфраструктури Північного морського шляху, країн Північної Європи та Балтії¹⁶. Невирішеним залишається питання поєднання російських ініціатив контролю за вантажопотоком Північним морським шляхом із китайськими інтересами. Неодмінно, у російській сфері інтересів залишається бажання залучати інвестиції у порти та припортові об'єкти вздовж цього шляху в умовах, коли з 2014 року на РФ накладено численні санкції країнами Заходу. Деякі з проєктів були би для Росії неможливими без участі Китаю. Інвестори з Піднебесної отримали контроль над 30% заводу з виробництва зрідженого природного газу «Ямал ЗПГ» та придбали у 2019 році 20% у проєкті будівництва другого заводу «НОВАТЕК» по зрідженню природного газу «Арктик ЗПГ-2». У Пекіні розглядають такі проєкти як стратегічно важливі, з метою диверсифікації постачання енергоресурсів у країну та зменшення долі поставок із Близького Сходу¹⁷.

Для забезпечення наукових досліджень та проведення інших операцій у Арктиці Китай має декілька криголамів. Науково-дослідне судно «Сніжний дракон» придбано у 1993 році в Україні й переобладнано для полярних досліджень в Арктиці та Антарктиці. Будівництво судна «Сніжний дракон-2» розпочато в 2016 році на суднобудівному заводі Jiangnan Shipyard Group у Шанхаї. Проєкт розроблявся Морським проєктно-дослідним інститутом Шанхаю та компанією Aker Arctic Technology з Гельсінкі. Судно здатне подолати 37 тис. км за один рейс, із тривалістю експедиції до 60 діб. Новий китайський дослідний криголам «Сніжний дракон-2» розпочав перший полярний рейс у 2019 році, у рамках 36-ї Антарктичної експедиції¹⁸. Вперше одна полярна експедиція була забезпечена одразу двома власними криголами. Це відкрило можливості здійснювати одночасно експедиції як у Арктиці, так і в Антарктиці.

Враховуючи амбіції Китаю в Арктиці, два криголами не задовільнять увесь спектр необхідних потреб у здійсненні науково-дослідної діяльності. У КНР почалось проєктування криголаму наступного покоління, здатного розбивати кригу завтовшки 3 метри та працювати за екстремально низьких температур. Новий китайський криголам буде працювати здебільшого в Арктиці. Такі плани Пекіна на розбудову криголамного флоту змусять сконцентрувати зусилля США на цьому напрямку, оскільки Берегова охорона має два криголами – Polar Star та Healy. Криголам Healy вийшов із ладу в серпні 2020 року через пожежу в той час, як судно йшло в Арктику для забезпечення національної безпеки та проведення наукових досліджень. Тому у Сполучених Штатах точаться дискусії стосовно побудови серії власних криголамів, зокрема атомних, або оренди кораблів такого типу в союзників. До 2024 року має бути збудований перший середній криголам для потреб Берегової охорони США в рамках Polar Security Cutter Program. Загалом за цією програмою заплановано побудувати 3 криголами¹⁹.

Це один із напрямків, за яким збільшилось суперництво між США та КНР. Конфронтація між Сполученими Штатами та Росією в Арктиці відновилась у 2014 році. Відповідно до сформованих партнерських відносин між КНР та РФ по співробітництву в Арктичному регіоні виникає питання, чи є такий союз ситуативним з боку Піднебесної. Хоча в китайській арктичній стратегії за 2018 рік не перераховано конкретних претензій у Арктиці, за масштабами активності в регіоні доволі помітним залишається прагнення Пекіна здобути роль лідера серед арктичних та неарктичних країн. У міру збільшення інвестицій та спільних проєктів у Арктиці, претензії Китаю на регіон будуть лише зростати, що відобразиться вже у наступних стратегіях.

Російськими аналітиками вже було поставлено питання, чи не є союз РФ та КНР ситуативним. Особливо там, де ключові положення китайської та російської арктичних стратегій суперечать одна одній. Враховуючи фінансову й технологічну перевагу Китаю, після отримання доступу до природних ресурсів Арктики та створення там транспортної інфраструктури, наступним кроком може бути освоєння та взяття під свій контроль Північного морського шляху. В Пекіні вважають, що судноплавство Північним морським шляхом не повинно регулюватись національним законодавством. За китайською стратегією, керуючись правом мирного проходу, військові кораблі можуть проходити через виключні економічні зони арктичних країн. Російське керівництво розглядає свою арктичну зону як стратегічну ресурсну базу та ключовий елемент для забезпечення національної безпеки через присутність Північного флоту РФ як одного з основних інструментів у ядерному стримуванні²⁰. Тим часом обидві країни намагались не помічати та уникати сфер, у яких їхні інтереси не узгоджуються. Нині вірогіднішою для Росії та Китаю є співпраця та уникнення конфліктів.

Китай не прагне розвивати свою військову компоненту в Арктиці, оскільки значна частина ресурсів була спрямована на посилення берегової оборони та флоту в Південно-Китайському морі. Можливості Військово-морських сил КНР для проведення операцій у Арктиці є обмеженими. Китай вдається до невійськових методів поширення свого впливу. Зокрема, це законодавча діяльність. У 2014 році китайські спеціалісти взяли участь у розробці International Code for Ships Operating in Polar Waters, який регулює вимоги до транспорту та особливості проходу суден у межах Північного та Південного полюсів²¹. Це один із прикладів довгострокового планування, оскільки Китай вже прагне зайняти позиції у сфері правового регулювання полярних морських шляхів до того моменту, коли вони будуть вільні від криги.

Китай має на меті зробити Арктичний регіон ще одним глобальним торговельним маршрутом, спочатку забезпечивши власні інтереси. Наприклад, при фінансуванні видобутку природних ресурсів вдало використовується положення РФ та залежність від інвестицій, що дає змогу отримати долю

серед низки російських проєктів. Однак КНР не розглядає Росію як свого єдиного союзника в Арктиці. Для повноцінної роботи полярного Шовкового шляху Китай повинен налагоджувати відносини і з європейськими країнами. Тісні зв'язки Москви з Пекіном хоча й дають економічну незалежність від Заходу, надалі така співпраця буде залежати від інтересів Китаю, а не навпаки. Російською відповіддю може бути лише продовження військової розбудови в Арктиці для утримання цього регіону. Проте в сучасному світі економіка може виявитись більш дієвою, ніж зброя.

---

¹ Lanteigne M. Як змінюється характер безпеки в Арктиці. NATO Review. 2019. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/06/28/yak-zmnyut-sya-harakter-bezpeki-v-arktits/index.html>

² Nilsen T. Pilots warned of jamming in Finnmark. The Barents Observer. Nov. 02, 2018. URL: <https://thebarentsobserver.com/en/security/2018/11/pilots-warned-jamming-finnmark>

³ Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. Президент России. 10.02.2007. Стенограммы. URL: <https://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

⁴ Герейханова А. Путин назвал угрозой для безопасности страны приближение НАТО к границам РФ. RG. 03.12.2019. URL: <https://rg.ru/2019/12/03/putin-nazval-ugrozoj-dlia-bezopasnosti-strany-priblizhenie-nato-k-granicam-rf.html>

⁵ Watling J. By Parity and Presence. Deterring Russia with Conventional Land Forces. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. July 2020. URL: https://rusi.org/sites/default/files/by_parity_and_presence_final_web_version.pdf P.24

⁶ Герасимов В. Ценность науки в предвидении. Военно-промышленный курьер. 26.02.2013 URL: <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>

⁷ Watling J. By Parity and Presence. Deterring Russia with Conventional Land Forces. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. July 2020. URL: https://rusi.org/sites/default/files/by_parity_and_presence_final_web_version.pdf P.27-28

⁸ Watling J. By Parity and Presence. Deterring Russia with Conventional Land Forces. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. July 2020. URL: https://rusi.org/sites/default/files/by_parity_and_presence_final_web_version.pdf P.28

⁹ Tingley B., Rogoway T. The U.S. Can't Buy Greenland But Thule Air Base Is Set To Become More Vital Than Ever Before. The Drive. Sept. 23, 2019. URL: <https://www.thedrive.com/the-war-zone/29541/the-u-s-cant-buy-greenland-but-thule-air-base-is-set-to-become-more-vital-than-ever-before>

¹⁰ Lanteigne M. Як змінюється характер безпеки в Арктиці. NATO Review. 2019. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/06/28/yak-zmnyut-sya-harakter-bezpeki-v-arktits/index.html>

¹¹ China's Arctic Policy. The State Council Information Office of the People's Republic of China. Jan. 2018. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm

¹² Jin L. The Arctic White Paper and the Development of China's Position towards the Arctic. China Institute of International Studies. 2018. URL: http://www.ciis.org.cn/english/2018-07/09/content_40413210.htm

¹³ Махмутов Т., Иванов И. Азиатские игроки в Арктике: интересы, возможности, перспективы. Российский совет по международным делам (РСМД). Доклад № 26/2016. URL: <https://russiancouncil.ru/common/upload/Asia-Arctic-Report26-ru.pdf> С. 17

¹⁴ В Шанхае создан Китайско-североевропейский центр арктических исследований. Агентство Синьхуа. 10.12.2013. URL: http://russian.china.org.cn/china/txt/2013-12/10/content_30857429.htm

¹⁵ Сяочень Ч., Тинтин Ч. Ледовый шелковый путь. Russian.China.org.cn. 25.06.2018. URL: http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2018-06/25/content_53369435.htm

¹⁶ Кошовий С. Арктичний курс Китаю: науковий та практичний аспект. Україна-Китай. № 12. 2018. URL: <https://sinologist.com.ua/koshovij-s-arktychnyj-kurs-kytayu-naukovyj-ta-praktychnyj-aspekt/>

¹⁷ Фадеева А. НОВАТЭК позвал китайцев на завод. RBC.ru. 29.04.2019. URL: <https://www.rbc.ru/newspaper/2019/04/26/5cc19b4b9a794744f3d7b676>

¹⁸ Staalesen A. New Chinese icebreaker sets course for Arctic. The Barents Observer. Jul. 16, 2020. URL: <https://thebarentsobserver.com/en/arctic/2020/07/new-chinese-icebreaker-sets-course-arctic>

¹⁹ Report to Congress on Coast Guard Polar Security Cutter. USNI News. Dec. 10, 2020. URL: <https://news.usni.org/2020/12/10/report-to-congress-on-coast-guard-polar-security-cutter-9>

²⁰ Тренин Д. Россия и Китай в Арктике: сотрудничество, соперничество и последствия для евразийской безопасности. Московский центр Карнеги. 31.03.2020. URL: https://carnegie.ru/commentary/81384?fbclid=IwAR07xJKA5OC0goNiDjIQOcgz7I9P5JXNgG51FHUclRpc_5GSq2NwIKdZ4I

²¹ Ушаков С. Арктический угол Поднебесной. Независимая газета. 18. 11. 2019. URL: https://www.ng.ru/kartblansh/2019-11-18/3_7729_kartblansh.html

REFERENCES

1. *China's Arctic Policy*. (2018). The State Council Information Office of the People's Republic of China. Retrieved from http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm [in English].

2. Fadeeva, A. (2019). *NOVATJeK pozval kitajcev na zavod*. Retrieved from <https://www.rbc.ru/newspaper/2019/04/26/5cc19b4b9a794744f3d7b676> [in Russian].

3. Gerasimov, V. (2013). *Cennost' nauki v predvidenii. Voенно-promыshlennyj kur'er*. Retrieved from <https://www.vpk-news.ru/articles/14632> [in Russian].

4. Gerejhanova, A. (2019). *Putin nazval ugrozoz dlja bezopasnosti strany priblizhenie NATO k granicam RF*. RG. Retrieved from <https://rg.ru/2019/12/03/putin-nazval-ugrozoz-dlja-bezopasnosti-strany-priblizhenie-nato-k-granicam-rf.html> [In Russian].

5. Jin, L. (2018). *The Arctic White Paper and the Development of China's Position towards the Arctic*. China Institute of International Studies. Retrieved from http://www.ciis.org.cn/english/2018-07/09/content_40413210.htm [in English].

6. Koshovyi, S. (2018). *Arktychnyi kurs Kytaiu: naukovyi ta praktychnyi aspekt*. Retrieved from <https://sinologist.com.ua/koshovij-s-arktychnyj-kurs-kytayu-naukovyj-ta-praktychnyj-aspekt/> [in Ukrainian].

7. Lanteigne, M. (2019). *Yak zminiuietsia kharakter bezpeky v Arktytsi*. NATO Review. Retrieved from <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/06/28/yak-zmnyut-sya-kharakter-bezpeki-v-arktits/index.html> [in Ukrainian].

8. Mahmutov, T., & Ivanov, I. (2016). *Aziatskie igroki v Arktike: interesy, vozmozhnosti, perspektivy*. Russian International Affairs Council. Retrieved from <https://russiancouncil.ru/common/upload/Asia-Arctic-Report26-ru.pdf> [in Russian].

9. Nilsen, T. (2018). *Pilots warned of jamming in Finnmark*. The Barents Observer. Retrieved from <https://thebarentsobserver.com/en/security/2018/11/pilots-warned-jamming-finnmark> [in English].

10. *Report to Congress on Coast Guard Polar Security Cutter*. (2020). Retrieved from <https://news.usni.org/2020/12/10/report-to-congress-on-coast-guard-polar-security-cutter-9> [in English].

11. Sjaochen', Ch., & Tintin, Ch. (2018). *Ledovyj shelkovyj put'*. Retrieved from http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2018-06/25/content_53369435.htm [in Russian].

12. Staalesen, A. (2020). *New Chinese icebreaker sets course for Arctic*. The Barents Observer. Retrieved from <https://thebarentsobserver.com/en/arctic/2020/07/new-chinese-ice-breaker-sets-course-arctic> [in English].

13. Tingley, B., & Rogoway, T. (2019). *The U.S. Can't Buy Greenland But Thule Air Base Is Set To Become More Vital Than Ever Before*. *The Drive*. Retrieved from <https://www.thedrive.com/the-war-zone/29541/the-u-s-cant-buy-greenland-but-thule-air-base-is-set-to-become-more-vital-than-ever-before> [in English].

14. Trenin, D. (2020). *Rossija i Kitaj v Arktike: sotrudnichestvo, sopernichestvo i posledstvija dlja evrazijskoj bezopasnosti*. Retrieved from https://carnegie.ru/commentary/81384?fbclid=IwAR07xJKA5OC0goNiDjlQOcgz7I9P5JXNgG51FHUclcRpc_5GSq2NwIKdZ4I [in Russian].

15. Ushakov, S. (2019). *Arkticheskij ugol Podnebesnoj*. Retrieved from https://www.ng.ru/kartblansh/2019-11-18/3_7729_kartblansh.html [in Russian].

16. *V Shanhae sozdan Kitajsko-severoevropejskij centr arkticheskikh issledovanij*. (2013). Retrieved from http://russian.china.org.cn/china/txt/2013-12/10/content_30857429.htm [in Russian].

17. *Vystuplenie i diskussija na Mjunhenskoj konferencii po voprosam politiki bezopasnosti*. (2007). Retrieved from <https://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [in Russian].

18. Watling, J. (2020). *By Parity and Presence. Deterring Russi with Conventional Land Forces*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. Retrieved from https://rusi.org/sites/default/files/by_parity_and_presence_final_web_version.pdf [in English].